

***SignGram* –İşaret dilleri dilbilgisi betimlemeleri için örnek metin¹**

Annika Herrmann ve Markus Steinbach

William Stokoe'nin 1960 tarihli, çığır açan çalışmasından bu yana işaret dilleri araştırmaları çeşitli aşamalardan geçti ve birçok ilerleme kaydetti. Bu gelişme çok sayıdaki kuramsal ve uygulamalı yayının yanısıra, yeni araştırma alanlarının açılması ve uluslararası araştırma ağlarının güçlenmesinde de kendini gösterdi.

İşaret dilleri çalışmalarında ilk evre olan 1960-1980 yıllarındaki araştırmalar işaret dillerinin tam gelişmiş diller olmadığı yanılığını çürütmeğe odaklanmıştı. O tarihlerde araştırmaların amacı işaret dillerinin en temel yapılarını betimlemeye yöneldi. İki temel konu vardı: işaret dillerinin jestlerden oluşmadığı ve konuşulan dillerle olan yakın benzerliği. Araştırmaların neredeyse tümü batıda kullanılan birkaç işaret dili, bunların içinde de en çok Amerikan İşaret Dili (*American Sign Language: ASL*) üzerineydi.

İkinci evre olan 1980-1995 yılları arasında çalışmalar iki iletişim kanalının (işaret dili ve konuşulan dil) dilbilgisel yapılar üstündeki etkisine kaydı. Bu çalışmalarda iletişim kanalından bağımsız olan evrensel kuralların yanısıra gerek kanalların arasındaki farklar, gerek işitsel-sözlü kanalla görsel-jestselle kanalın arasındaki farklar incelenmeye başlandı (bkz. Meier 2002 ve Aronoff ve ark. 2005). Ayrıca, bilişsel dilbilim, işlevsel dilbilim ve üretici dilbilim gibi çağdaş kuramlar çerçevesinde incelenen çeşitli özelliklerin işaret dillerindeki yansımalarına yoğunlaşıldı, işaret dillerinin psiko- ve nöro-dilbilimsel temelleri ele alınmaya başlandı. O tarihten bu yana çeşitli dilbilgisel olgu üzerine çok sayıda deneysel ve kuramsal çalışma yayınlandı.

1990'larda başlayan ve günümüzde sürmekte olan üçüncü evrede, araştırma alanındaki çeşitlilik büyük bir artış gösterdi. Dilbilimde ortaya çıkmaya başlayan tipoloji çalışmaları, işaret dilbiliminde de kendini göstererek batıda kullanılmayan işaret dillerinin ve bu dillerdeki olası farklılıkların incelenmeye başlamasına yol açtı. (bkz. Zeshan 2004a ve b; Perniss & ark. 2007). Bu bağlamda *Köy İşaret Dilleri* olarak bilinen, kalıtsal sağırlığın yoğun olduğu küçük topluluklardaki işaret dillerine verilen önem arttı (bkz. Nyst 2012). Bu dönemde gelişen ikinci bir alan olarak kodlanmış derlem çalışmalarından ve dil işleme alanlarından söz edebiliriz (bkz. Auslan (*Avustralya İşaret Dili*) Derlemi <http://www.auslan.org.au/about/corpus/> ve Alman İşaret Dili (*Deutsche Gebärdenbsprache: DGS*) derlemi www.sign-lang.uni-hamburg.de/dgs-korpus/). Aynı dönemin diğer ilgi alanları olarak el-dışı hareketlerin biçim ve işlevleri, metin ve söylem çalışmaları, işaret dilleriyle jestlerin arayüzü, toplumdilbilimsel ve dil edinimiyle ilgili çalışmaları sayabiliriz.

Günümüzde işaret dilleri araştırmaları çağdaş dilbilimin temel alt alanlarından biri olmuştur. Bu gelişimi iki yoldan izleyebiliriz: bunlardan birisi dilbilim dergilerinin özel sayılarında ve çeşitli el kitaplarında işaret dillerinin konuya özgü

¹ Almanca özgün metin *Das Zeichen* adlı yayında basılmıştır (*Das Zeichen* 96 (2014): 100-114. İngilizce'ye Annika Herrmann, Markus Steinbach ve Elisabeth Volk (University of Göttingen) tarafından, İngilizce'den Türkçe'ye Aslı Göksel (Boğaziçi Üniversitesi) tarafından çevrilip uyarlanmıştır.

yanlarını inceleyen makaleler (bkz. Sandler & Lillo-Martin 2001; Corina & Knapp 2006; Wilcox & Wilcox 2010; Pfau & Steinbach 2001, Herrmann & Steinbach 2013, ve diğer çalışmalar), diğeri de bütünüyle işaret dilbilimine eğilen kapsamlı çalışmalar. Bu ikinci gurup arasında iki uluslararası süreli yayını (*Sign Language Studies* / İşaret Dili Çalışmaları ve *Sign Language & Linguistics* İşaret Dilleri ve Dilbilimi(?)) ve işaret dili konusundaki gelişmeleri bütün zenginliğiyle işleyen el kitaplarını sayabiliriz (bkz. Marschark & Spencer 2003 ve 2010; Brentari 2010; Eichmann, Hansen & Heßmann 2012, ve Pfau, Steinbach & Woll 2012).

Alandaki bu olumlu ve hızlı gelişmelere rağmen yine de işaret dilleri dilbiliminin eksik bir yanı bulunmaktadır. Alanyazında bazı işaret dilleriyle ilgili giriş kitapları ve çeşitli alanlarda ayrıntılı çalışmalar bulunmasına rağmen (ör. el şekilleri, el dışı hareketler, uyum, işaretleme alanı, eğretilme, ezgi ve tonlama) işaret dillerinin kapsamlı dilbilgisi kitapları henüz yazılmamıştır. Bu durumu konuşulan dillerle karşılaştırdığımızda eksiklik daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır, çünkü birçok konuşulan dilin betimleyici dilbilgisi kitabı mevcuttur, bazılarının ki de kuramsal çalışmalardaki ilerlemeden çok öncesine dayanmaktadır. Özetle, çağdaş dilbilimin öncülü olan ‘betimlemeli dilbilgisi kitabı yazma’ geleneği, işaret dilleri alanında kendini gösterememiştir. Bu tür çalışmaların yapılması yalnızca karşılaştırmalı dilbilim için değil, dilbilimsel kuramların sınanmasında, deneysel çalışmalar, eğitim, eğitmen ve çevirmen yetiştirmede ve bütün bunlara ek olarak belgeleme ve dil ve kültür mirasının korunması açısından can alıcı önemdedir.

Bir COST Aksiyonu olan *SignGram - Unraveling the Grammars of European Sign Languages: Pathways to Full Citizenship of Deaf Signers and to the Protection of their Linguistic Heritage* (Avrupa İşaret Dilleri’nin Dilbilgisel Yapılarının Çözümlemesi: Sağır İşaretçilerin Tam Vatandaşlıkları ve Dil Miraslarının Korunması) dilbilgisi kitaplarının oluşturulmasını ortak bir standarda oturtarak bu açığı kapatmaya yönelik ilk adımdır. Bu bilgileşim ağı çerçevesinde çağdaş dilbilimin standartlarına bağlı ve işaret dillerinin özgün yapılarını yansıtmaya uygun örnek bir metin oluşturulmuştur. Aşağıdaki bölümde bu oluşumdan söz ediyoruz.

***SignGram*: Bir COST Aksiyonu**

2010 yılında yedi Avrupa ülkesinin dilbilimcilerinden bir gurup Barcelona’daki University Pompeu Fabra öğretim üyelerinden Josep Quer başkanlığında bir araştırma ağı oluşturarak, Aksiyon önerisini *European Cooperation in Science and Technology* kuruluna (COST: Bilim ve Teknolojide Avrupa İşbirliği Programı) sundu. Aksiyonun amacı işaret dilleri dilbilgisi kitaplarının yazılmasında örnek olarak kullanılabilecek bir model, örnek bir metin hazırlamak olarak belirtildi. Aksiyon 2010 yılı sonunda dört yıllık bir çalışma sürdürmek üzere kabul edildikten sonra 2011 yılı ortalarında çalışmalara başladı ve sekiz ülkenin katılımıyla gelişti. Sonuç olarak şu anda 15 ülkenin bilim insanları olarak çalışmalarımızı sürdürmekteyiz (bkz. Tablo 1). Arjantin ve Avustralya COST’a doğrudan üye olmamakla birlikte özel anlaşmalar kapsamında projeye katkıda bulunmaktadırlar.

Başvuruyu yapan ülkeler

Almanya
Fransa
Hollanda
İspanya
İtalya
Polonya
Yunanistan

Sonradan katılan ülkeler

Arjantin
Avustralya
Avusturya
Birleşik Krallık
Danimarka
İzlanda
Norveç
Türkiye

Tablo 1: Katılımcı ülkeler

Farklı bilimsel alanlarda dokuz alt gurubu olan COST Aksiyonlarının amacı bilimsel çalışma ağları oluşturmak ve genç bilim insanlarının çalışmalarını destekleyerek gelişmelerine katkıda bulunmak. COST *SignGram* Aksiyonu kapsamında şu çalışmalar sürdürülmektedir: farklı katılımcı ülkelerde düzenli olarak toplanan çalışma gurupları, katılımcılar arasında Aksiyonun kapsamı doğrultusunda kotarılan ortak çalışmalar (Kısa Süreli Bilimsel Ziyaretler, *Short Term Scientific Missions: STSM*), mesleğinin başındaki bilim insanları için yaz okulları, düzenli toplanan kurultaylar (İşaret Dili Kuramında Gösterimsel ve Deneysel Gelişmeler (*Formal and Experimental Advances in Sign Language Theory: FEAST*)).

COST *SignGram* Aksiyonu *Individuals, Societies, Cultures and Health* (Bireyler, Toplumlar, Kültürler ve Sağlık) gurubunun içinde yer almaktadır. Çalışmanın amacı ve hedefleri şöyle özetlenmiştir:

“İşaret dilleri kullanan Avrupalıları kapsayan dil politikaları için işaret dillerinin güvenilir dilbilgisi kitapları bulunması gerekmektedir. Bu tür kitaplar ya yoktur, ya da güvenilirlikleri bilimsel olarak sorgulanabilir düzeydedir. Oysa eğitim ve öğretim için dilbilgisi kitapları zorunludur. Ayrıca bu tür kitapların yazılması, Avrupa dil ve kültür mirasının çoğu durumda bilinmeyen bir bölümünü belgelemek ve koruma altına almak için de gereklidir. İşaret Dilleri dilbilgisi kitaplarını işaret dili toplulukları, yasama organları, dilbilimciler ve sivil toplumun erişimine açmak bu dilleri güçlendirecek, kullanıcılarının topluma katılımını destekleyecektir. Buna paralel olarak, işaret dilleriyle ilgili bilgimizi kuramsal yaklaşımlara dayanan karşılaştırmalı çalışmalarla güçlendirmek insanda bulunan dil yetisini daha iyi anlamamıza yol açacaktır. Dil üstüne gözlemler ancak konuşulan dilleri ve o da yalnızca birkaç dili inceleyerek oluşturulmuştur. Dolayısıyla, işaret dillerine dayanan verisel ve kuramsal sonuçlar, bilişsel bilimlerin gündemindeki çeşitli konulara etki edecek ve ışık tutacaktır. Bu COST Aksiyonu, ihtiyaç duyulan bu dilbilgisi başvuru kitaplarının yazılmasında kullanılmak üzere bir ‘işaret dilleri dilbilgisi kitabı yazma örneği’ oluşturma amacıyla bir araya gelmiş ilk Avrupa ağıdır. (http://www.cost.eu/domains_actions/isch/Actions/IS1006).’

SignGram projesi, böyle bir örnek geliştirmekle, çağdaş dilbilim ışığında çeşitli işaret dillerinin dilbilgisi kitaplarının yazılmasında gözetilecek standartları

belirler. Farklı işaret dillerinin araştırılmasında gereken yöntemleri ve kuralları belirlemekle kalmaz, aynı zamanda işaret dilleri ve konuşulan dillerin karşılaştırmalı çalışmaları için de bir başvuru kaynağı oluşturur. Buna ek olarak, amaç ne olursa olsun (işaret dilini öğretmek, dilbilimsel çalışmalar yapmak, ya da herhangi bir işaret diline duyulan merakı karşılamak) dilbilgisi kitaplarının sağır ve işiten okuyucularının tek bir işaret dili üstüne bilgi sahibi olmalarını sağlar. Buradan yola çıkarak, istenen, her dilbilgisi kitabının üç dilli olmasıdır (ör. Türkiye’de Türk İşaret Dili, Türkçe ve İngilizce).

Dilbilgisi Başvuru Kitaplarına Örnek Oluşturma

COST Aksiyon *SignGram* tarafından hazırlanan örnek metnin dört bölümü vardır:

- **İçindekiler:** Bir işaret dili üstüne dilbilgisi kitabı yazarken kullanılacak kavramların, ulamların ve özelliklerin sınıflandırılmış ayrıntılı listesi
- **Kullanım kılavuzu:** Dilbilgisel kavramların, ulamların ve özelliklerin açıklamalı betimlemeleri, tamamlayıcı bilgiler ve yazara yönelik öneri ve uyarılar; konuşulan dillerden ve işaret dillerinden her konuyla ilgili örnekler, karşılaşılabilecek zorluklar, gerekli açıklamalar ve kısa kaynakça
- **Terimler listesi:** Başlıca dilbilgisel ulamların tanımı, metinde tartışıldıkları bölümlere gönderme
- **Veri toplama malzemesi:** Her dilbilgisel ulam için veri toplama yöntemleri

İdari yapı:

Bu örnek metni hazırlayan COST Aksiyonunda, her biri dilbilgisinin farklı bir bileşeni üstüne çalışan dört çalışma gurubu ve bu çalışma gurupları arasında iletişimi sağlayan bir üst gurup bulunmaktadır. Üst gurup ayrıca Kısa Süreli Bilimsel Ziyaretleri (STSM), FEAST kurultaylarını ve COST ile kurumsal iletişimi sağlamaktadır.

Koordinasyon Kurulu		
<p><i>Yürütücü (Başkan):</i> Josep Quer (Barselona) <i>Başkan Yardımcısı:</i> Carlo Cecchetto (Milano) <i>İdari koordinatör:</i> Gemma Barberà (Barselona/Paris) <i>STSM koordinatörü:</i> Meltem Kelepir (İstanbul)</p>		
Working groups		
<p><i>Çalışma Gurubu 1</i> Sesbilim, Biçimbilim ve Sözlükçe <i>Yürütücü:</i> Roland Pfau (Amsterdam)</p>	<p><i>Çalışma Gurubu 2</i> Sözdizim <i>Yürütücü:</i> Caterina Donati (Paris)</p>	<p><i>Çalışma Gurubu 3</i> Anlambilim ve Edimbilim <i>Yürütücü:</i> Markus Steinbach (Göttingen)</p>
<p><i>Çalışma Gurubu 4</i> Metodoloji ve dilbilgisi kitabı modelleme <i>Yürütücü:</i> Carlo Geraci (Paris)</p>		

Tablo 2: SignGram idari yapısı ve çalışma gurupları

Örnek metnin işlevsel bir bakış açısının da olması, geleneksel dilbilim kitabı anlayışını tamamlayan özel bir yönüdür. Bu bağlamda Çalışma Gurubu 3'ün görevi örnek metinde kullanılan dilbilgisel ulamların tanımı ve açıklamasını yapmaktır. Böylece örnek metinde dilbilgisel ulamlar yalnızca biçimsel olarak tanımlanmakla kalmıyor, aynı zamanda işlevleri açısından da ele alınıyor (bkz. Matthewson 2004 ve 2006). Öte yandan örnek metinde sesbilim, biçimbilim, sözlükçe, sözdizim, anlambilim ve edimbilimsel yapıların tanıtılmasının yanısıra yöntemsel konular da ele alınmaktadır. Bunlara aşağıda Çalışma Gurubu 4'ün kapsamı bağlamında değineceğiz. Özet olarak, bu dört çalışma gurubu, genel dilbilimsel standartlara uyarak veri toplanmasını, çözümlene ve belgelemeyi sağlamaya çalışmaktadır.

Genel tarihsel ve toplumdilbilimsel etkenlerin yanısıra Çalışma Gurubu 1'in odak noktası işaret dilleri sözlükçelerinin tanımı ve kapsamı (sözdizimsel ulamlar, anadil sözlükçesi, ödünç sözcükler); ses yapısı (sözcükaltı ulamlar, sesbilimsel süreçler, ezgi); biçim yapısı (çekim, yapım, sınıflandırıcılar ve tamlamalar) alanlarını kapsamaktadır. Çalışma Gurubu 2'nin alanı olan sözdizimde basit ve karmaşık yapılar, dilbilgisel ilişkiler, sözcük sıralaması, tümce çeşitleri gibi konular ele alınmaktadır. Çalışma Gurubu 3 ilk iki grupta incelenen yapıların içindeki ve metin düzeyinde anlamı oluşturan ulamları açıklar (zaman ve kiplik, olumsuzluk, belirtililik, gönderim, bilgi yapısı, eğretilene, iletişim stratejileri).

Çalışma Gurubu 4'ün yöntemsel konular, guruplararası bağlantıyı sağlama, etkinlik düzenleme (FEAST, STSM, yaz okulları) gibi çeşitli görevleri vardır. Yöntemsel konular arasında veri toplamada ve 'İçindekiler' bölümünde uygulanacak ortak zemini oluşturmada gözetilecek noktaların yanısıra bölümlerin yazılmasında ve örnek seçiminde tutturulması gereken düzeyi belirlemeyi sayabiliriz. Bunun bir sonraki aşaması örnek metni ulaşıma açık hale

getirmek olacaktır. Oluşturulacak böyle bir ortak alanda sadece örnek metin değil, bu örneği kullanarak yazılmış olan dilbilgisi kitapları da bulunacaktır. Sonuç olarak dilbilgisi yazarları kitaplarını ulaşıma açmış olacaklardır (ör. *GALOES Online Grammar Tool*, www.galoes.org/home). Dolayısıyla Aksiyonun uzun vadeli hedeflerinden biri internet üzerinden işaret dillerinin çokdilli dilbilgisi kitaplarını genel ulaşıma açmaktır. Ancak, varolan Aksiyon çerçevesinde, en başta kaynak kısıtlılığı nedeniyle, bu amaca ulaşmaya olanak bulunmamaktadır.

Aksiyonun web sitesinde (www.signgram.eu) hedefler, kişiler, çalıştay ve kurultaylar ve yaz okullarıyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

Tablo 3: COST SignGram Websitesi

Ek bilgiler

2014 yılı Haziran ayında 3. FEAST Kurultayı University of Venice (virgo.unive.it/venicefeast) tarafından düzenlendi. 2012 yılında Varşova'da toplanan 2. FEAST Kurultayı'nın bildiriler kitabı basıldı (Rutkowski 2013). 3. FEAST Kurultayı'ndan önce toplanan üç günlük bir yaz okulunda işaret dili ses yapısı, biçim yapısı ve sözdizim/anlambilim üstüne lisans üstü düzeyde dersler verildi. Bu bağlamda 2015 yılının ilkbaharında Barselona'da örnek metnin tanıtımının da yapılacağı bir kurultay düzenleneceğini ve örnek metnin tanıtımının uluslararası platformda sunulacağını duyurmak isteriz. Bu etkinlikle birlikte bir de yaz okulu düzenlenecektir. Bu konudaki bilgiye Aksiyonun web sitesinden ulaşılabilir.

Teşekkür: Bu metnin İngilizce çevirisine katkıda bulunan Josep Quer ve Kearsy Cormier'e teşekkür etmek isteriz.

Kaynakça

- Aronoff, Marc, Irit Meir & Wendy Sandler (2005): The Paradox of Sign Language Morphology. In: *Language* 81, 301-344.
- Brentari, Diane (2010): *Sign Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corina, David P. & Heather P. Knapp (2006): Psycholinguistic and Neurolinguistic Perspectives of Sign Language. In: Matthew J. Traxler & Morton A. Gernsbacher (eds.), *Handbook of Psycholinguistics*. Amsterdam: Elsevier, 1001-1024.
- Eichmann, Hanna, Martje Hansen & Jens Heßmann (eds.) (2012): *Handbuch Deutsche Gebärdensprache. Sprachwissenschaftliche und anwendungsbezogene Perspektiven*. Hamburg: Signum.
- Herrmann, Annika & Markus Steinbach (2013): Satztypen in Gebärdensprache. In: Hans Altmann, Jörg Meibauer & Markus Steinbach (eds.), *Satztypen des Deutschen*. Berlin: de Gruyter, 786-814
- Marschark, Marc & Patricia E. Spencer (2003): *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. Vol. 1. Oxford: Oxford University Press.
- Marschark, Marc & Patricia E. Spencer (2010): *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. Vol. 2. Oxford: Oxford University Press.
- Matthewson, Lisa (2004): On the Methodology of Semantic Fieldwork. In: *International Journal of American Linguistics* 70, 369–415.
- Matthewson, Lisa (2006): Temporal Semantics in a Superficially Tenseless Language. In: *Linguistics and Philosophy* 29, 673-713.
- Meier, Richard P. (2002): Why Different, why the Same? Explaining Effects and Non-Effects of Modality upon Linguistic Structure in Sign and Speech. In: Richard P. Meier et al. (eds.), *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-25.
- Nyst, Viktoria (2012): Shared Sign Languages. In: Roland Pfau et al. (eds.), *Sign Language. Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK)*. Berlin: Mouton de Gruyter, 552-574.
- Perniss, Pamela, Roland Pfau & Markus Steinbach (2007): Can't you See the Difference. Sources of Variation in Sign Language Structure. In: Pamela Perniss et al. (eds.), *Visible Variation. Comparative Studies on Sign Language Structure*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1-34.
- Pfau, Roland & Markus Steinbach (2011): Grammaticalization in Sign Languages. In: Bernd Heine & Heiko Narrog (eds.), *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press, 681-693.
- Pfau, Roland, Markus Steinbach & Bencie Woll (eds.) (2012): *Sign Language. Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK)*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Rutkowski, Pawel (2013): Sign Language Syntax from a Formal Perspective. Special Issue of *Sign Language & Linguistics* 16.2.
- Sandler, Wendy & Diane Lillo-Martin (2001): Natural Sign Languages. In: Marc Aronoff & Janie Rees-Miller (eds.), *The Handbook of Linguistics*. Oxford: Blackwell, 533-562.
- Sandler, Wendy & Diane Lillo-Martin (2006): *Sign Language and Linguistic Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Stokoe, William C. (1960): Sign Language Structure. An Outline of the Visual Communication System of the American Deaf. Studies in Linguistics Occasional Papers 8. Buffalo: University of Buffalo Press.
- Wilcox, Sherman & Phyllis P. Wilcox (2010): The Analysis of Signed Languages. In: Bernd Heine & Heiko Narrog (eds.), The Oxford Handbook of Linguistic Analysis. Oxford: Oxford University Press, 739-760.
- Zeshan, Ulrike (2004a): Interrogative Constructions in Signed Languages: Cross-linguistic Perspectives. In: Language 80, 7-39.
- Zeshan, Ulrike (2004b): Hand, Head, and Face: Negative Constructions in Sign Languages. In: Linguistic Typology 8, 1-58.

Bağlantılar

COST: <http://www.cost.eu>

COST SignGram: www.signgram.eu

FEAST Venice Kurultayı 2014: <http://virgo.unive.it/venicefeast/>

GALOES dilbilgisi aracı: <http://www.galoes.org/home>

DGS Derlem Projesi, Hamburg: <http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/dgs-korpus>

TİDBİL: <http://www.tidbil.boun.edu.tr>

Yazarlar

Annika Herrmann ve Markus Steinbach
Seminar für Deutsche Philologie
Georg-August-Universität Göttingen
37073 Göttingen

SignGram iletişim: is1006@upf.edu

TİDBİL iletişim: tidbil@boun.edu.tr